

Фашизмът и антифашизмът в българската пенсионна практика през 40-те - 60-те години на XX век

Веселка Радева

Fascism and Anti-fascism in practice in the Bulgarian pension in the 40-60- years on 20-th century: After the change of the power at 09.09.1944 in the pension legislation were made many changes. Laws were adopted that gave privileges to the group of active fighters against fascism and capitalism. At the same time people who were accused of participating in Nazi activities lost their pensions. This contradicts the basic principles of insurance.

Key words: pension , pension law, fascism, anti-fascism, active fighters against capitalism, privileges, documents.

ВЪВЕДЕНИЕ

Българското социално законодателство в периода от Освобождението почти до средата на XX век нарежда нашата страна сред държавите с добре развита осигурителна система. Със **Закона за обществените осигуровки** от 1924 г., **Закона за пенсиите за изслужено време** от 1932 г. и правилниците за осигуряване на свободните професии се формира фондовата система на социалното осигуряване. През 1941 година се създава и самостоятелен Институт за обществено осигуряване, който *"се грижи за изграждането и доброто функциониране на обществените осигуровки в страната"* [2, №50, 6 март 1941].

ИЗЛОЖЕНИЕ

След смяната на властта на 9 септември 1944 г., както във всички сфери на обществения, стопански и културен живот, така и в социалната област настъпват значителни промени. Действащото до този момент пенсионно законодателство определя точни и ясни критерии за отпускане на пенсии, като от първостепенна важност са размерът и продължителността на внесените осигурителни вноски. Участието в пенсионния фонд се доказва със специални марки в осигурителната книжка и със **Сведения за пенсиониране**, издадени от съответния работодател.

Приетият през 1948 г. **Закон за обществено осигуряване** въвежда принципа, че правото на пенсия се поражда от положения труд, а не от участието с осигурителни вноски. Осигуровките на работниците и служителите се поемат от държавните предприятия и учреждения.

Почти веднага след 9 септември 1944 г. излиза **Закон за подпомагане на жертвите в борбата против фашизма и капитализма**, който предвижда финансова помощ и безплатен ремонт на жилищата на пострадалите. Постепенно кръгът на правоимащите се разширява значително и обхваща кръвните роднини на антифашистите до трета степен на родство, а също и тези по сватовство. Това е само началото на поредица от мерки в подкрепа на тези лица [1, с. 200-204; 3, с. 85-107]. Пенсионната система също става част от широката мрежа от привилегии, които облагодетелстват една категория граждани за сметка на основната част от българското общество.

През юни 1945 г. е приета **Наредба-Закон за народните пенсии**. Според този нормативен акт право на такава пенсия имат всички български поданици, които в периода от 9 юни 1923 г. до 9 септември 1944 г. са пострадали в борбата против фашизма и в резултат на това са станали инвалиди с най-малко 30% изгубена работоспособност. От пенсиониране по този закон могат да се възползват и тези, които са допринесли за борбата против фашизма като общественици, хора на науката, изкуството и литературата. Освен като лични, тези пенсии се отпускат и като наследствени на съпрузите, непълнолетните деца и родителите на загиналите антифашисти.

За да се отпусне народна пенсия е необходимо представянето на удостоверение от съответната община, издадено въз основа на документ от местния комитет на Отечествения фронт (ОФ), в което да има описание на участието на кандидата в "борбата за народовластие" и обстоятелствата, при които той е пострадал. Друг важен документ е Медицински акт с вписан процент на инвалидност, като особено важно е в него да се съдържа преценка дали здравословното състояние на лицето е настъпило в резултат от антифашистката му дейност [2, №136, 15 юни 1945].

За кратко време от този закон се възползват значителен брой лица. Трябва да се отбележи обаче, че има и немалко случаи на откази от страна на пенсионните комисии. Основният аргумент обикновено е констатираната липса на причинно-следствена връзка между антифашистката дейност на кандидата и неговата нетрудоспособност. Това, всъщност, е и главното условие за отпускане на пенсия по този закон.

Тези бариери отпадат през 1959 година. Тогава ЦК на БКП институционализира съществуването на **Активните борци против фашизма и капитализма** (АБПФК). Те са разделени в четири категории, със съответни размери на получаваната пенсия.

В първа категория са включени загиналите антифашисти, осъдените на смърт и тези, които са били партизани повече от една година; към втора категория спадат участниците в партизанското движение повече от шест месеца, както и политзатворниците и политемигрантите, а към трета и четвърта категория са отнесени ятаците и всички други участници в антифашистката борба. По-късно е прибавена и пета категория, като категоризацията се осъществява от Съюза на АБПФК.

Когато става въпрос за народна пенсия на член на ръководството на БКП, РМС или ОФ, то решението се взема от Министерския съвет. В останалите случаи те се отпускат от съответната пенсионна комисия при Окръжния народен съвет по предложение от Окръжния комитет на АБПФК.

Не е без значение и какъв е размерът на тези пенсии. Той се определя по специална таблица в зависимост от категорията, към която е причислен народният пенсионер. Тези от първа категория получават пенсии от 130 до 150 лв., а от пета категория - едва 45 лв. Отделно към тях се начисляват и някои добавки. Трябва да се отбележи, че през 60-те години, когато са определени посочените размери, тези пенсии са значително по-високи от получаваните от мнозинството непривилигирани български граждани [5, с. 16-17, 95-97].

За да се отпусне пенсия на АБПФК вече не е необходимо наличието на процент на инвалидност. Този вид пенсия ве се влияе от здравословното състояние, а и изискванията за пенсионна възраст са намалени. Осигурителната аргументация в случая е насочена към тежките условия на антифашистката борба, които са влошили здравето на кандидатите и това се е отразило на тяхната работоспособност. От съществена важност е обаче през годините кандидатът да не е изменил на комунистическите идеи, като за целта представи и съответен документ [4, с. 134-138].

Макар и в много по-редки случаи от правото на народна пенсия успяват да се възползват членове на БЗНС и на другите опозиционни партии, от които също се изискват писмени доказателства за антифашистка дейност.

Особено интересни са някои от документите, които кандидатите за народна пенсия представят. Необходими са от три до пет препоръки от други АБПФК, в които се гарантира за съответния "молител", посочва се от кога евентуално той е член на партията, описват се конкретни прояви, с които да се докаже участието му в антифашистката съпротива. В повечето случаи кандидатите са се самоопределили

като партизански ятаци и помагачи на известни комунисти. Естествено, обикновено те преувеличават заслугите си, ако изобщо действително са имали такива.

Преференциалното раздаване на пенсии на една социална група се осъществява паралелно с отнемането им от други български граждани. Така на 14 януари 1948 г. излиза Закон за лишаване от право на пенсия на лица, проявили фашистка дейност. Въз основа на него са спрени пенсията на безследно изчезналите в периода от 9 септември 1944 г. до 30 март 1945 г. във връзка със събитията на 9 септември 1944 г., на осъдените от Народния съд, а също и на всички други лица, за които властта смята, че имат фашистки прояви [2, №9, 14 януари 1948].

Само в периода между 20 септември 1944 г. и 6 октомври 1944 г. убитите без съд и присъда и безследно изчезналите са около 20 000 души. Отделно осъдените от Народния съд са 9155 души, но фактически броят на засегнатите е много по-голям [5, с.27-33].

По този закон са отнети и наследствените пенсии. По същата линия не се признава и трудов стаж, положен на някои длъжности (кметове, помощник-кметове, полицаи и др.) преди 9 септември 1944 г. Ако въобще ще се получава пенсия, то този стаж се приспада от общия и така размерът ѝ се намалява.

На управите на околийските народни съвети по този закон е възложено да събират сведения за фашистката дейност на лицата чрез структурите на ОФ и на другите масови организации. Те трябва да дават мнение на Пенсионния съвет относно спирането на тези пенсии. Освен това, на съвета е дадена възможност да събира сведения *"по начин, какъвто намери за добре"* [2, №9, 14 септември 1945]. Така Пенсионният съвет получава твърде широки и необичайни функции, а именно да определя кой е фашист и кой не.

В някои случаи засегнатите лица обжалват, представят декларации от стари комунисти или от високопоставени партийни кадри, в които се казва, че е допусната грешка, че този, за когото се гарантира, никога не е бил фашист, а напротив - имал е положително отношение към антифашистката борба. Нерядко се стига до отмяна на решението за отнемане на пенсията и възобновяване на изплащането ѝ.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Промените, направени в пенсионното законодателство в периода на 40-те-60-те години на ХХ век, са с ясно изразен политически характер. Идеята за пенсията, като средство за възмездяване, а не като резултат от дългогодишно осигуряване, е реално осъществена. Народните пенсии са само част от всички привилегии, които са дадени на АБПФК. От друга страна, пенсионните отдели стават част от репресивния апарат. Те практически лишават от правото на средства за съществуване, лица, които реално са внасяли през годините осигурителни вноски. Това, всъщност, обезсмисля основните осигурителни принципи и е крачка назад в развитието на обществено осигуряване¹.

---

¹ За написването на статията са използвани данни от текущия архив на отдел "Пенсии" при РУ „Социално осигуряване“ - гр. Русе

ЛИТЕРАТУРА

[1] Воденичаров, П. Социални грижи и привилегии за елита. Критика на социалната политика на тоталитарната българска държава. – В : Обществено подпомагане и социална работа в България. История, институции, идеологии, имена. Благоевград, 2005.

[2] Държавен вестник.

[3] Константинов, Н. Общественото подпомагане в България (09.09.1944 г.-1948 г.) - Годишник на катедрите по научен комунизъм, кн. 2. С., 1980.

[4] Марков, Кр. Записки по пенсионно право и пенсионно производство. Свищов, 1970.

[5] Нормативни материали по пенсиите. С., 1976.

[6] Огнянов, Л. Държавно-политическата система на България (1944-1948). С.,1993.

За контакти:

Веселка Радева, Катедра „Педагогика, психология и история“, Русенски университет "Ангел Кънчев", тел.0899776368, E-mail: vradeva@ru.acad.bg

Докладът е рецензиран.